

VÝSKYT DYSLEXIE U OSOB VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY V ČESKÉ REPUBLICE

KATEŘINA KEJŘOVÁ, LENKA KREJČOVÁ

Studie se zabývá výskytem dyslexie u osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Mnoho zahraničních výzkumů poukazuje na určitou souvislost mezi dyslexií a kriminalitou, jejich výsledky toto tvrzení potvrzují zjištěním vyššího výskytu diagnózy dyslexie u odsouzených. Obdobný výzkum byl uskutečněn i v českém vězeňském prostředí ve věznici Horní Slavkov v letech 2012–2013. Výzkumný vzorek čítal 113 respondentů, ve věkovém rozpětí 22–65 let. Data byla snímána pomocí baterie složené z Ravenových standardních progresivních matic, anamnestického dotazníku, rozhovoru, z široké diagnostické baterie zaměřené na problematiku specifických poruch učení u dospělých a testu rychlého jmenování. Výsledky tohoto výzkumu v českém prostředí signifikantně prokázaly několikanásobně vyšší výskyt dyslexie než v běžné populaci, tj. 34 % jedinců s dyslexií ve výzkumném vzorku.

Klíčová slova: dyslexie; odsouzení; forenzní psychologie; české vězeňství

Souvislost kriminality a dyslexie

Relevance problematiky souvislosti kriminality a dyslexie je zjevná na základě výsledků mnohých zahraničních výzkumů (Kirk, Reid, 2001; Lindgren et al., 2002; Macdonald, 2010; Macdonald, 2012; Moody et al., 2000; Samuelsson, Herkner, Lundberg, 2003; Talbot, Riley, 2007; Wallis, 1998). Výzkumy poukazují na určitou souvislost mezi dyslexií a kriminalitou. Studie naznačují, že diagnóza dyslexie vede k předčasnému odchodu ze vzdělávacího systému, k rozvoji psychosociálních obtíží, dokonce až k sociální exkluzi (Badian, 1992; Boder, 1976; Humphrey, Mullins, 2002; Kirk, Reid, 2001). V českém prostředí doposud nebyl proveden výzkum, který by sledoval, zda podobná situace nastává také zde.

Někteří autoři popisují u jedinců s dyslexií vysokou pravděpodobnost výskytu specifických problémů ve vztahu k okolí, školnímu prostředí a sobě samému (Müller et al., 2011; Reid, 2009; Ryan, 2004; Wolf, Schreiber, Wasserstein, 2008). Právě školní neúspěšnost jako důsledek specifických poruch učení je významným kriminogenním činitelem (Dickman, 1996; Macdonald, 2009; Macdonald, 2010; Macdonald, 2012; Matějček, Vágnerová et al., 2006; Moody et al., 2000).

Tým odborníků pod vedením Maughana (1996) popsal tři možné modely, které poukazují na souvislosti mezi dyslexií a kriminálním chováním. První popisuje dyslexii jako faktor předcházející dalším a závažnějším poruchám osobnosti a sociálního

přízpůsobení. Tedy dyslexie může být považována za jeden z primárních zdrojů při vzniku kriminálního chování. Druhý model je založen na principu primárnosti poruch osobnosti, které s sebou mohou přinášet problémy v oblasti čtení a psaní. Třetí model vnímá etiologii dyslexie a poruchy přízpůsobení jako totožnou. Výzkumníci experimentálně ověřovali, který model je nejpravděpodobnější, a dospěli k překvapivým závěrům. V praxi nelze jednoznačně odlišit tyto modely od sebe, neboť se překrývají a etiologie kriminálního chování a dyslexie může záviset ještě na mnohých dalších proměnných. Avšak závěrem studie se uvádí zajímavé zjištění, že kriminalita v pozdějším věku nesouvisí tak výrazně s obtížemi ve čtení jako takovém, ale hlavně se špatnou školní docházkou (zejména záškoláctvím, kterému předchází většinou špatné sebepojetí jedince a jeho subjektivní pocit problému, který jiným způsobem řešit neumí). Tento výzkum jako jeden z mála ukazuje na zvýšené riziko nežádoucího kriminálního chování i u dívek, které vykazovaly znaky dyslexie.

Můžeme také zmínit situaci nepokojů ve Velké Británii v roce 2011, při nichž bylo do vazebních věznic umístěno mnoho mladých lidí. Podle Ministerstva spravedlnosti Velké Británie (2012) mělo 66 % zadržených specifické poruchy učení, které jim v minulosti byly diagnostikovány odborníky. Když porovnáme výskyt dyslexie v této referenční skupině a v rámci normální populace cca 5–10 % jedinců, shledáme mezi těmito daty enormní rozdíl. Pokud bychom tato data chtěli osvětlit, můžeme se podívat na potřebu uznání každého z nás. Pokorná (2001) sděluje, že děti se specifickými poruchami učení nejsou handicapované pouze tím, že s mnohem vyšším úsilím dosahují určitých výkonů ve škole, ale i tím, že prožívají neustále svůj neúspěch a v důsledku toho nejsou dostatečně pozitivně přijímány svým okolím.

Reid (2009) upozorňuje na příkladu reedukačních programů, že jedno z nejvýznamnějších kritérií pro to, zda jedinec s dyslexií uspěje nejenom ve vzdělávacím procesu, je úroveň sebevědomí a uvědomění si vlastní hodnoty. Pokud se tak nestane, jedinci mají potřebu si tuto oblast kompenzovat jinými prostředky. Může se jednat o agresivní chování vůči vrstevníkům či uzavření se do sebe. Jako pozitivní příklad uvádí, že pokud jedinec s dyslexií zná své schopnosti a je na ně patřičně hrdý, tak může být ve skupině (ať jde o skupinu spolužáků, vrstevníků či spolupracovníků) velice užitečný a přínosný. Skupina tak také lépe pochopí jeho obtíže a ocení jeho přednosti. K této oblasti dodávají i naši přední odborníci (Matějček et al., 2006), že je velice těžké pro jedince neustále předjímat, jak působí ve společnosti. Zejména jak působí na lidi, co si druzí o něm myslí, jak chápou jeho potíže, zda jako signál jeho nedostačivosti, či naopak jako projev dyslexie, který však nemusí zasahovat do dalších složek.

Ingeson (2007) se zabýval výzkumem jedinců s dyslexií se zřetelem na kognitivní a psychosociální dopad a zejména na salutogenní faktory v životě jedince. Zjistil, že jedinci s dyslexií mají všeobecně nízké sebevědomí, které se propojuje s emocionálními problémy, zejména pocity životního nezdaru a strastí. Dyslexie a její následky jsou častou příčinou nízké víry ve své schopnosti a může vygradovat až v naučenou bezmocnost. Dále zdůrazňuje důležitost vrstevnických vztahů a rodičovské podpory. Dodává, že u jedinců, kteří v sociálním světě neobstáli, se tyto dva podpůrné faktory skoro neobjevují. Zatímco u jedinců, kteří se zdají být úspěšní, je zřejmé vyšší globální sebevědomí, vysoký smysl pro pojmovou koherenci, vyšší životní spokojenost a optimistické přesvědčení o životě.

Macdonald (2009) poukazuje na fakt, že sklon ke kriminálnímu chování začíná již velice brzy. Dyslektičtí žáci s výukovými nedostatky, z rodin se sníženým socioekonomickým sta-

tusem mají větší touhu tíhnout k určité skupině (gangu), pro niž v rámci svého pochybování o sobě samém udělají mnoho věcí. Tyto činy však nemusí být promyšlené do důsledků. V dalších pracích Macdonald rozpracovává tuto myšlenku a spojuje s těmito všemi obtížemi i možné finanční nezaopatření jedince. To shledává jako jeden z prediktorů kriminální kariéry jedince s dyslexií (Macdonald, 2010). Když už něco spáchá, tak se obtížněji orientuje ve svých právech a procesních povinnostech. Obžalování s dyslexií v rámci svého deficitu více selhávají v trestním řízení (Beail, 2010). V důsledku deficitu v kognitivní oblasti mohou vypovídat s určitými odchylkami, dezorientovaně, až se může zdát výpověď zmatená. Mnohdy si jedinec nemůže zapamatovat velký výčet povinností a úkolů, nehledě na nutnost všechny dokumenty pečlivě přečíst a vždy je potvrdit svým souhlasem. Nejen při procesních úkonech, ale také v komunikaci s policií, probační a mediační službou a vězeňskými strukturami jedinci s dyslexií významně selhávají (Talbot, 2007).

Pavlovský a kolektiv (2012) shledávají dyslexii jedním z predisponujících faktorů k disharmonickému vývoji osobnosti. Přirovnává ji k toulkám, lžím a krádežím, jež mají pro ně vysokou prognostickou hodnotu pro kriminální kariéru jedince. Nelze říci, že všechny tyto faktory jsou na stejné úrovni, ale každý má svůj specifický obtisk v chování a prožívání jedince. Nelze ani jednoznačně tvrdit, že dyslexie má nevyhnutelně souvislost s kriminalitou, spíše se musíme zamyslet nad tím, jaké vlivy, ať už vnější či vnitřní, na jedince působily (Raskind et al., 1999).

Dyslexie přináší jedinci velká rizika, která mohou vygradovat až k problémům v sociálním začlenění po celý život, proto je důležitý vliv sociální okolí (Wolf, Schreiber, Wasserstein, 2008; Reid, 2009; Philipp, 2011).

Výskyt dyslexie v běžné populaci

Četnost výskytu specifických poruch v České republice není snadné vyjádřit. Nejčastěji uváděná čísla výskytu dyslexie v ČR ve studiích zpravidla nepřesahují 5 % populace (Zelinková, 2003). V běžných školách v ČR trpí vážnými nedostatky ve čtení 1–2 % dětí, jež vyžadují zvláštní pozornost (Matějček et al., 2006). V novějších studiích se odhaduje přibližně 5–10 % jedinců v běžné populaci (Zelinková, Čedík, 2013). Možný výskyt se v čase proměňuje a má rostoucí tendenci. To může být zapříčiněno mnoha faktory – zejména skutečným nárůstem v populaci, zvýšenou citlivostí učitelů, rodičů i odborné veřejnosti vůči těmto obtížím, nebo dokonalejšími diagnostickými nástroji.

Podle Statistické ročenky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy zjistíme, že v roce 2010 navštěvovalo základní školu celkově 28 370 dětí s poruchami učení. Když spočítáme procentuální podíl těchto dětí, tak zjistíme, že u 3,6 % ze všech žáků základních škol byla diagnostikována porucha učení (MŠMT, 2013). Do těchto dat jsou zahrnuti ovšem pouze ti, kteří byli oficiálně integrováni v rámci své školní docházky, a z tohoto důvodu se mohou vykazovat do statistik. K nim je třeba připočítat žáky, kteří mají méně výrazné obtíže nebo jsou jejich obtíže pokládány za kompenzované, takže se do statistik nedostanou. Procentuální výskyt dyslexie je tedy vyšší než ukazuje ročenka.

Dyslexie je celoživotní záležitostí. Neexistuje příliš mnoho studií, které jednoznačně určují, v jaké formě a u kolika procent z těchto dětí přetrvávají vážné projevy dyslexie až do dospělosti (Schulte-Körne et al., 2007). Mnozí autoři se domnívají, že výskyt dyslexie a popsání jednoznačných symptomů u dospělých jedinců jde obtížně vyjádřit

(Matějček et al., 2006; Philipp, 2011; Selikowitz, 2000). Genetické studie však upozorňují na dyslexii z dlouhodobého hlediska. Vycházejí z pětiprocentního výskytu dyslexie u dětí, a to nezávisle na používaném jazyku. Ve 40–50 % případů přetrvávají projevy dyslexie do dospělého věku (Schulte-Körne et al., 2007).

Další nezanedbatelnou obtíží kvantifikace výskytu dyslexie je velká obtížnost zkoumání čtecích dovedností v rámci vzorku celé populace. Ve výzkumných vzorcích se velice špatně zabrání výskytu pomalých čtenářů. Obdobnou situaci nacházíme i u vzdělanostně zanedbaných jedinců, kteří mohou být velice inteligentní, ale nedostali podmínky pro naplnění svého potenciálu k plnému rozvoji svých schopností a dovedností (Grosche, 2012). Nemalou skupinou jsou také jedinci, kteří tyto schopnosti v každodenních aktivitách nestimulují a nepoužívají.

Pro výzkumný projekt jsme však kalkulovali s 5% výskytem dyslexie v běžné české populaci dospělých osob.

Výzkumný projekt

Cílem studie bylo zmapovat za využití dostupných diagnostických metod populaci odsouzených v zařízení pro výkon trestu odnětí svobody Horní Slavkov a porovnat, zda struktura sledovaných parametrů odpovídá normě v běžné populaci, nebo naznačuje určité odlišnosti. Vzhledem k tomu, že věznice Horní Slavkov není nijak specializovaná a vyskytují se v ní odsouzení s různou závažností trestných činů, bude možno výsledky tohoto výzkumu s určitou opatrností zobecnit na stav v České republice.

Formulovali jsme následující výzkumný předpoklad:

Ve sledovaném vzorku odsouzených bude výskyt dyslexie vyšší, než je obvyklé v běžné populaci.

Výzkum probíhal ve věznici Horní Slavkov v období září 2012 až březen 2013. Tato věznice se řadí mezi věznice typu C – s ostrahou (podle starého rozdělení věznic). Tyto věznice jsou specifické tím, že zde vykonávají trest odnětí svobody odsouzení pro úmyslný trestný čin. Odsouzení zde nemají volný pohyb, pohybují se v prostorách věznice organizovaně pod dohledem dozoru. Tento typ věznice byl zvolen, protože právě v takto přísném zařízení výkonu trestu odnětí svobody je zastoupeno procentuálně nejvíce odsouzených. Ke dni 9. 5. 2013 bylo 13 110 jedinců odsouzeno k výkonu trestu odnětí svobody a 7719 z nich bylo umístěno právě do věznic typu C (Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2013). Ke dni 28. 2. 2013, bylo v Horním Slavkově ve věznici 694 odsouzených (interní statistiky věznice Horní Slavkov). Do vzorku tohoto výzkumu bylo zařazeno 113 respondentů, tj. 16,28 % obsazení celé věznice.

Použité metody

V rámci výzkumného designu v pilotní studii se osvědčily tyto metody:

1. kolo

- Ravenovy standardní progresivní matice (SPM) (Raven upr. Řičan, 1976)
- Anamnestický dotazník

2. kolo – zaměřené na diagnostiku specifických poruch učení

- Z baterie Diagnostika specifických poruch učení u adolescentů a dospělých osob (Cimlerová et al., 2007)
 - Screeningový dyslektický dotazník
 - Zkouška tichého čtení – Děvečka
 - Zkouška hlasitého čtení – O Krtkovi
 - Zkouška hlasitého čtení nesmyslného textu – Latyš
 - Diktát – Procházka lesem
 - Pseudoslovní diktát vět
 - Test fonologické manipulace
 - Sluchová analýza a syntéza
 - Test zrakového vnímání
 - Verbální fluence
- Z baterie Comprehensive test of phonological processing: CTOPP (Wagner et al., 1999)
 - Rychlé jmenování (Rapid Naming test – color, object, digit, letter)

Kritéria pro vstup respondentů do testování a prvního kola sběru dat byla předem jasně určena:

- poskytnutí informovaného souhlasu s účastí na výzkumu
- příslušnost i národnost česká
- mateřský český jazyk

Kritéria pro postup do druhého kola:

- shodná s kritérii pro zařazení do prvního kola a současně $IQ \geq 90$

Kritéria pro zařazení do skupiny jedinců s dyslexií byla zvolena na základě pilotní studie takto:

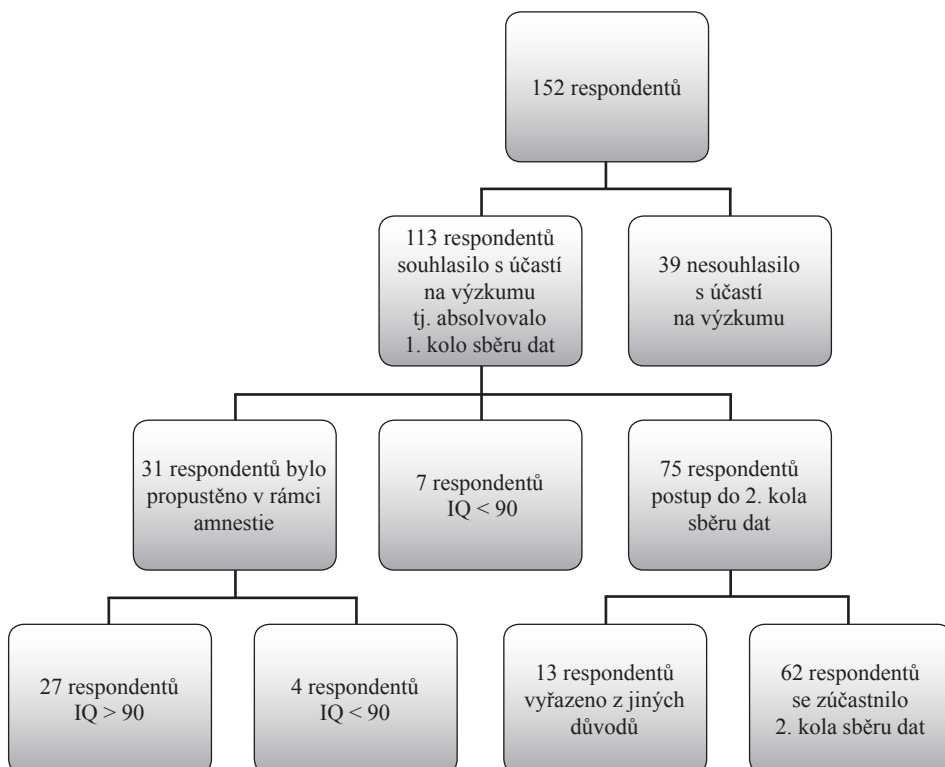
- dosažení maximálně 25. percentilu (vůči referenční vzdělanostní skupině) správných odpovědí u testu Zrakového vnímání
- minimálně dvou subtestů z baterie Rapid Naming (Color, Object, Digit, Letter)
- minimálně dvou ze tří výsledků testů – Sluchové analýzy, Sluchové syntézy, Testu fonologické manipulace
- spontánní uvedení určitých obtíží dyslektického spektra v rozhovoru

Výzkumný soubor a průběh výzkumu

Pilotní projekt byl realizován v září a říjnu 2012. Samostatný sběr dat byl dvoukolový. První kolo sběru dat proběhlo v prosinci 2012, pokračování dalšího sběru dat však narušila amnestie, která byla udělena prezidentem ČR k 1. 1. 2013. Z tohoto důvodu byli mnozí respondenti propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody. Při vyhledávání probandů do výzkumného souboru bylo osloveno 152 odsouzených, zda se chtějí dobrovolně účastnit výzkumu. První část odmítlo 39 dotázaných. Zbýlých 113 respondentů souhlasilo s podmínkami a prošlo prvním kolem. Respondenti byli ve věku 22–61 let.

V první části, po seznámení s výzkumem a podpisu informovaného souhlasu, byli odsouzení vyšetřeni Ravenovými standardními progresivními maticemi a byl jim zadán

anamnestický dotazník. Celkově bylo propuštěno 31 respondentů z testovaného vzorku, z nichž čtyři nesplnili kritérium IQ nad 90. Z tohoto důvodu musel být vzorek doplněn o nově nastoupivší do oddělení na začátku roku 2013. Do druhého kola sběru dat v souladu se stanovenými kritérii postoupilo 62 respondentů. Ti se poté účastnili individuálního testování baterií pro diagnostiku SPU, testu rychlého jmenování a rozhovoru.

Obrázek 1 Přehled počtu respondentů v rámci sběru dat

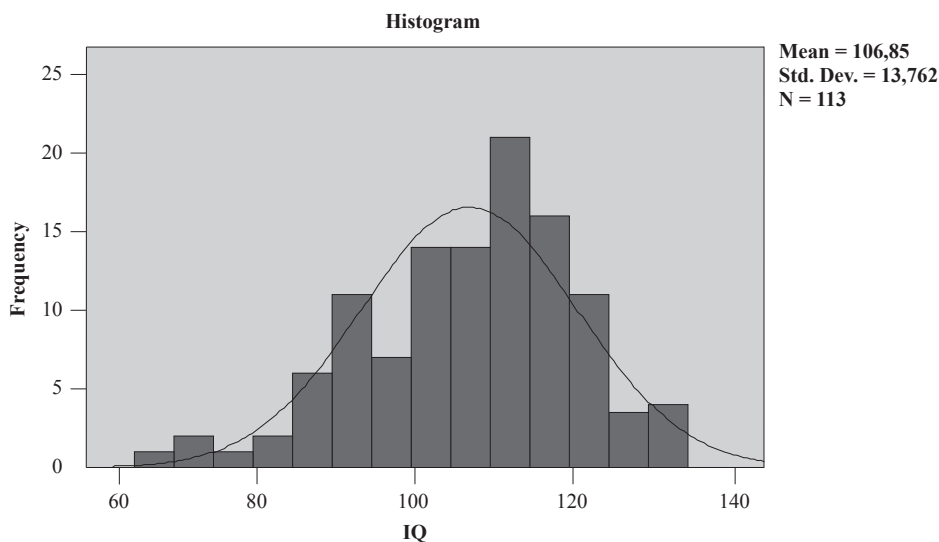
Pokud porovnáme celkové dosažené vzdělání respondentů se statistickou ročenkou Vězeňské služby České republiky 2012 (2013) nacházíme poměrně zajímavé nuance – např. že ve výzkumném vzorku je větší zastoupení lidí bez základního vzdělání, údaje o dokončeném základním a středním vzdělání jsou srovnatelné (viz tab. 1).

Těmto datům nemůžeme dávat vyšší význam, protože do vzorku statistické ročenky VS ČR byli zahrnuti i příslušníci romské menšiny a cizinci, navíc nedokážeme stanovit, zda jsou naznačené rozdíly statisticky významné. Podle populačního přehledu statistického úřadu pro rok 2011 (2013) je v ČR obyvatelstvo rozděleno podle dosaženého vzdělání takto: ZŠ 17,6 %; SOU 33 %; střední vzdělání s maturitní zkouškou 31,2 %; VŠ 12,5 % a nezjištěno 5,3 %. Když porovnáme výsledky, ukáže se, že výzkumný soubor vykazuje vyšší výskyt lidí s ukončenou pouze základní školou, zároveň ve výzkumném souboru chybí populace vysokoškolsky vzdělaná. Typologie trestné činnosti byla velice různorodá, ale nejvíce se objevovaly trestné činy krádeže (u 48,7 % respondentů), loupeže (u 31 % respondentů) a maření výkonu úředního rozhodnutí (u 21,2 % respondentů).

Tabulka 1 Srovnání procentuálního rozvrstvení odsouzených podle nejvyššího vzdělání ve výzkumném souboru a podle statistické ročenky Vězeňské služby ČR 2012

Vzdělání	Procentuální podíl ve výzkumném vzorku	Procentuální podíl dle statistické ročenky VSČR 2012
Bez základního vzdělání	8,8 %	2,25 %
Základní škola praktická – zvláštní škola	0,9 %	2,46 %
Základní vzdělání	43,4 %	42,39 %
Střední odborné vzdělání zakončené výučním listem	35,4 %	40,36 %
Středoškolské vzdělání zakončené maturitou (včetně SOU zakončené maturitou)	11,5 %	10,07 %
VOŠ + VŠ	0 %	1,83 %

U respondentů v Horním Slavkově byla využita metoda zkoumání inteligence Ravenovými standardními progresivními maticemi, které vyplnili všichni respondenti bez větších obtíží. Ve výzkumném souboru výsledky odsouzených naznačují, že jsou lepší než uvedené normy v příručce (Říčan, 1976). Můžeme se domnívat, že normy jsou již zastaralé, ale i tak nám to dává poměrně zajímavý výsledek o populaci odsouzených ve věznici Horní Slavkov (viz Obr 2).

Obrázek 2 Histogram výsledků výzkumného souboru v rámci prvního kola sběru dat – IQ dle Ravenových standardních progresivních matic

Výsledky

Při statistickém zpracovávání dat jsme využili program SPSS. K ověření hypotéz byla využita statistická metoda – binomický test se stanovenou hladinou významnosti 0,01.

Ve výzkumném souboru byla podle stanovených kritérií stanovena dyslexie u 34 % jedinců. Byl tedy nalezen signifikantní rozdíl mezi výskytem dyslexie ve výzkumném vzorku a v běžné populaci. Takový nebo vyšší výsledek bychom při platnosti nulové hypotézy získali jen s pravděpodobností menší než 0,001 (viz tab. 2).

Tabulka 2 *Výsledky binomického testu porovnání výskytu dyslexie u osob ve výkonu testu s výskytem dyslexie v populaci dospělých*

	N	Proporční vyjádření četnosti	Testovaná obecná četnost výskytu	Dosažená hladina významnosti (jednostranná)
DYS	21	0,34	0,05	0,0001
Non – DYS	41	0,66		
Celkem	62	1		

Analyzovali jsme také data získaná během rozhovorů, kdy 13 respondentů uvedlo, že jim v dětství byla diagnostikována dyslexie a vzdělání měli určitým způsobem tomuto faktu přizpůsobeno. Jedná se tedy o proměnnou, která není pro tento výzkum zanedbatelná. Výsledky ukazují, že i výskyt jedinců, kterým byla diagnostikována dyslexie v dětství, je signifikantně vyšší v rámci vězeňského prostředí než v běžné populaci, a to na hladině významnosti 0,001 (viz tab. 3).

Tabulka 3 *Výsledky binomického testu – jedinci s dyslexií diagnostikovaní v dětství*

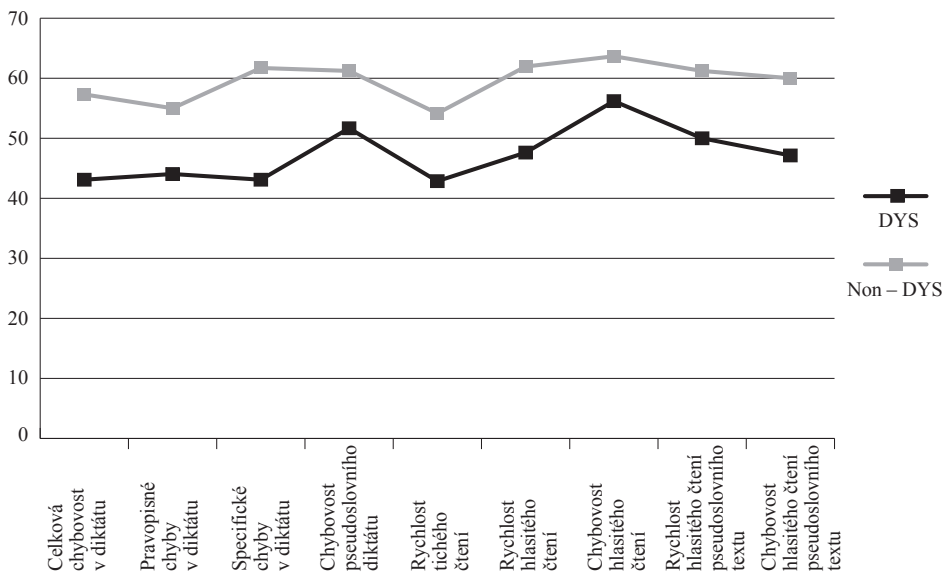
	N	Proporční vyjádření četnosti	Testovaná obecná četnost výskytu	Dosažená hladina významnosti (jednostranná)
Diagnostikovaná dyslexie v dětství	13	0,21	0,05	0,0001
Nediagnostikovaná dyslexie v dětství	49	0,79		
Celkem	62	1		

Neméně zajímavým zjištěním bylo i to, že 52 respondenti spontánně v rozhovoru zmiňují obtíže dyslektického spektra (tj. 84 % respondentů), dále je zajímavé i srovnání výsledků čtenářských a písemných dovedností osob ve výkonu testu bez a se symptomy dyslexie.

Z obr. 3 je patrné, že jedinci, kteří nevykazují dyslektické obtíže, mají průměrné a vyšší výsledky ve srovnání s normami testů čtení a psaní. Tyto normy byly vytvářeny pro různé kategorie populace dle nejvyššího dosaženého vzdělání respondentů. Jedinci s dyslexií mají naopak tyto výsledky nižší. Výsledky tedy ukazují, že jedinci s dyslexií již určitým způsobem svůj deficit ve čtení a psaní za svůj život kompenzovali, zřejmě propracovanějšími strategiemi, ale stále dosahují nižší výsledky než jedinci bez dyslektických obtíží. Nejvýraznější byl rozdíl v počtu specifických chyb dyslektického charakteru v diktátu, kde se jednalo v průměru o takřka 20 procentilů.

Diskuze

Stanovená výzkumná hypotéza pracuje s četností výskytu dyslexie ve vybraném vzorku osob ve výkonu testu odněti svobody v Horním Slavkově. Statisticky signifikantní rozdíl ukazuje, že výskyt dyslexie u osob ve výkonu testu je několikanásobně vyšší než u nor-

Obrázek 3 Srovnání průměrů percentilů u vybraných testů čtenářských a písemných dovedností v rámci skupin jedinců s dyslexií a jedinců bez dyslexie

mální populace. Získaná data jsou porovnána s odhadem výskytu dyslexie v široké populaci podle literatury, tj. přibližně 5 %. Také podle zahraničních autorů (viz tab. 4) je diagnóza dyslexie signifikantně mnohem častěji zjištěna u osob ve výkonu trestu (Alm, Andersson, 1997; Jensen et al., 1999; Kirk, Reid, 2001; Lindgren et al., 2002; Moody et al., 2000; Samuelsson et al., 2000).

Tabulka 4 Výsledky zahraničních studií o výskytu dyslexie u odsouzených

Studie	Počet respondentů ve výzkumu	Výskyt dyslexie u respondentů v procentech
Alm, Andersson (1997)	61	64 %
Jensen et al. (1999)	63	41 %
Moody et al. (2000)	253	47,8 %
Samuelsson et al. (2000)	48	11 %
Kirk, Reid (2001)	50	50 %
Lindgren et al. (2002)	45	62 %
Samuelsson et al. (2003)	82	6,1–14,6 %

Výsledky našeho výzkumu potvrzují mnohé závěry výše zmíněných studií. Avšak procentuální zastoupení je ve studiích různé. Domníváme se, že se jedná o změny vzniklé rozdílným designem výzkumů. Například kritéria pro stanovení diagnózy dyslexie v našem výzkumu patřila k nejpřísnějším a výskyt dyslexie u osob ve výkonu trestu jsme vyčíslili na 34 %. Z tohoto hlediska je také pochopitelné, že výsledný výskyt v našem vzorku je nižší než u většiny zmíněných studií (Alm, Andersson, 1997; Jensen et al., 1999; Kirk, Reid, 2001; Lindgren et al., 2002; Moody et al., 2000). Například

porovnáme-li výsledky se studii Samuelssona a jeho kolegů (2000; 2003), zjistíme nižší výskyt dyslexie, než vyšel nám i ostatním odborníkům. Tým Samuelssona (2000) zjistil 11% výskyt dyslexie u osob ve vězeňství a novější studie ukazuje na výskyt mezi 6,1 % až 14,6 % (Samuelsson et al., 2003). Právě do novější studie byla, pro zpřesnění výsledků, do designu výzkumu zahrnuta i kontrolní skupina, složená z osob mimo vězení (Samuelsson et al., 2003) – na rozdíl od našeho a ostatních výzkumů (Alm, Andersson, 1997; Jensen et al., 1999; Kirk, Reid, 2001; Lindgren et al., 2002; Moody et al., 2000; Samuelsson et al., 2000). Porovnání těchto dvou skupin nepotvrdilo žádný významnější rozdíl ve výskytu dyslexie u osob ve výkonu trestu a mimo něj. Tato informace také může být zdrojem pro možné budoucí doporučení k dalšímu zkoumání. Mezi klíčové úpravy výzkumného designu by mělo patřit zahrnutí kontrolní skupiny, se kterou by se výsledky získané v cílové skupině osob ve výkonu trestu odněti svobody porovnávaly. Velice by se tím zpřesnily dosažené údaje. V současné době realizujeme pokračování výzkumu se zaměřením na konkrétní psychosociální faktory dyslexie u osob ve výkonu trestu odněti svobody, kde se s kontrolní skupinou počítá.

Při srovnávání výsledků tohoto výzkumu se zahraničními studii nesmíme opomenout také faktor kulturní (např. vzdělávací systémy v ČR a vysoká zaměřenost na gramotnost) a jazykový, který mohl ovlivnit výsledky jednotlivých studií. Jazykový faktor by bylo záhodno sledovat také v budoucích výzkumech. Například zadáváním podobné baterie testů ve více zemích a porovnáním takto dosažených výsledků.

Metaanalýza Svenssona (2011) zdůrazňuje nutnost střídavější interpretace výsledků výzkumů. Upozorňuje, že studie ze severovýchodních zemí, které předkládají 6–70% zastoupení dyslektických jedinců ve vězení, jsou metodologicky nedomyšlené a plné velkých nedostatků v experimentálních metodách. Tvrdí, že všechny studie mají metodologické chyby. Konkrétní doporučení uvádí ve smyslu specifitějšího odlišení jedinců s dyslexií od nedostačivých čtenářů (Svensson, 2011). Tato studie byla předlohou pro vytvoření výběru metod pro tento výzkum – do diagnostických kritérií jsme tímto nezahrnuli běžné testy na zjištění míry dovednosti čtení a psaní a naopak jsme zahrnuli test rychlého jmenování a testy zaměřené na zjištění rychlosti a přesnosti kognitivních procesů, Svensson (2011) také komentuje riziko chybně diagnostikované dyslexie v souvislosti s hraničními intelektovými schopnostmi. Z tohoto důvodu byla zvolena hranice inteligence jako jedno z kritérií pro postup do druhého kola sběru dat (tj. samostatné diagnostiky dyslexie). Jednalo se o snahu vyloučit intervenující proměnné, které by negativně ovlivnily výsledky výzkumu.

Můžeme se podívat i na metody, podle kterých zahraniční výzkumy diagnostikovaly dyslexii, a zjistíme, že většina z nich (Alm, Andersson, 1997; Jensen et al., 1999; Kirk, Reid, 2001; Lindgren et al., 2002; Moody et al., 2000; Samuelsson et al., 2000) pracovala se sebehodnotícími dotazníky. Zajímavé se v tomto ohledu zdá i zjištění, že ve výzkumném zorku si 52 respondentů našeho souboru stěžuje na obtíže dyslektického spektra (tj. 84 % respondentů) – symptomatika zejména na úrovni čtení a psaní – orientace v textu, fonematically oslabení, snížená zraková percepce, oslabená pracovní paměť a serialita.

Podíváme-li se však na výsledky čtenářských dovedností v naší studii, můžeme zjistit, že někteří jedinci s dyslexií je zhoršené nemají. Z tohoto důvodu jsme také vyřadily výsledky těchto testů z diagnostických kritérií pro zařazení do skupiny jedinců s dyslexií. Může se jednat již o velice prachně naučenou a z dětství vykompenzovanou dovednost. Důležité pro nás proto byly symptomy na kognitivní úrovni, u nichž zřejmě přetrvávají deficitní navzdory kompenzační čtenářských dovedností.

Závěr

Závažnost dopadů dyslexie na životní dráhu jedince je zjevná na základě výsledků mnoha zahraničních výzkumů poukazujících na souvislost mezi dyslexií a kriminalitou. Z výsledků studií je patrné, že diagnóza dyslexie mnohdy vede k předčasnému odchodu ze vzdělávacího systému, k rozvoji psychosociálních obtíží až k sociální exkluzi, která může vyústit ve společensky neakceptovatelné chování (Kirk, Reid, 2001; Lindgren et al., 2002; Moody et al., 2000). Zahraniční i tuzemské studie (Jošt, 2011; Matějček et al., 2006; Reid, 2009) popisují, že jedinci s dyslexií jsou často méně úspěšní ve školním prostředí. Prožitá negativní zkušenost v rámci příslušného sociálního okolí – škola, vrstevníci, rodina apod., zejména pocit nedostatečného porozumění a podpory, se téměř vždy otiskne do hlubších struktur jedince – sebevědomí, sebepojetí, vnímaná osobní účinnost, apod. (Müller et al., 2011). Někteří jedinci s dyslexií pak mohou být dlouhou dobu vystaveni zvýšenému stresu, který napomáhá k rozvoji sekundární neurotizace, což jedince může dále ovlivňovat v jeho chování.

Tato studie vznikla s úmyslem přispět k rozšíření povědomí o dané problematice mezi odbornou veřejností v České republice a srovnat takto získané poznatky se zahraničními studii. Jejím hlavním záměrem bylo nejenom zdůraznit nutnost primární a sekundární prevence, ale také upozornit na potřebu intervence a terapie u odsouzených se specifickými vzdělávacími potřebami v dospělém věku. V případě využití vhodné intervence by tak odsouzení získali možnost lepšího uplatnění na trhu práce po ukončení výkonu trestu a tím by mohlo dojít ke snížení podílu jejich recidivního chování.

Naše studie poukázala na určitou souvislost mezi dyslexií s kriminální kariérou i v českém prostředí. Příčinnou souvislost dyslexie s kriminálním chováním nelze jednoznačně prokázat. Z výsledků tohoto výzkumu lze však vyvodit závěr, že dyslexie se může stát jednou z proměnných důležitých pro vznik kriminálního chování. Jak naznačují výsledky, výskyt dyslexie u odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody je několikrát zvýšený oproti běžné populaci.

LITERATURA

- Alm, J., Andersson, J. (1997). A study of literacy in prisons in Uppsala. *Dyslexia*, 3(4), 245–246.
- Badian, N. (1992). Nonverbal learning disability, school behavior, and dyslexia. *Annals of Dyslexia*, 42(1), 159–178.
- Beail, N. (2010). Prisoners' voices: experiences of the criminal justice system by prisoners with learning disabilities. *Tizard Learning Disability Review*, 15(3), 42–45.
- Boder, E. (1976). School failure: Evaluation and treatment. *Pediatrics*, 58(3), 394–403.
- Český statistický úřad (2011) Souhrnná data o České republice. Obyvatelstvo podle dosaženého vzdělání [Vyhledáno 29. 4. 2014 na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/souhrnna_data_o_ceske_republice]
- Dickman, E. (1996). The link between learning disabilities and behavior. In S. Cramer, W. Ellis (Eds.), *Learning disabilities: Lifelong issues* (215–228). Baltimore: P. H. Brookes Pub. Co.
- Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky (2010). Výkon trestu odnětí svobody. [Vyhledáno 15. 4. 2013 na <http://www.vscr.cz/veznicepankrac-26/vykon-vezenstvi-652/vykon-trestu-odneti-svobody-5746>]
- Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky (2013). Statistické ročenky. [Vyhledáno 30. 5. 2013 na <http://www.vscr.cz/generalnireditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/statisticke-rocenky-1218/>]
- Grosche, M. (2012). *Analphabetismus und Lese-Rechtschreib-Schwächen: Beeinträchtigungen in der phonologischen Informationsverarbeitung als Ursache für funktionalen Analphabetismus im Erwachsenenalter*. München: Waxmann.

- Humphrey, N., Mullins, P. (2002). Research Section: Personal Constructs and Attribution for Academic Success and Failure in Dyslexia. *British Journal of Special Education*, 29(4), 196–203.
- Ingesson, S. G. (2007). *Growing up with dyslexia: Cognitive and psychosocial impact, and salutogenic factors*. Department of Psychology, Lund University Lund. [Vyhledáno na: http://www.hek.lu.se/upload/psykologi/avhandl_ingesson.pdf]
- Jensen, J., Lindgren, M., Meurling, A., Ingvar, D., Levander, S. (1999). Dyslexia among Swedish prison inmates in relation to neuropsychology and personality. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 5(5), 452–461.
- Jošt, J. (2011). *Čtení a dyslexie*. Praha: Grada.
- Kirk, J., Reid, G. (2001). An examination of the relationship between dyslexia and offending in young people and the implications for the training system. *Dyslexia*, 7(2), 77–84.
- Lindgren, M., Jensen, J., Dalteg, A., Meurling, A., Ingvar, D., Levander, S. (2002). Dyslexia and AD/HD among Swedish Prison Inmates. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 3(1), 84–95.
- Macdonald, S. (2009). *Towards a sociology of dyslexia: Exploring links between dyslexia, disability and social class*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller.
- Macdonald, S. (2010). *Crime and Dyslexia: A Social Model Approach*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller.
- Macdonald, S. (2012). Biographical pathways into criminality: Understanding the relationship between dyslexia and educational disengagement. *Disability*, 7(3), 427–440.
- Matějček, Z. (1995). *Dyslexie: Specifické poruchy čtení*. Jinočany: H&H.
- Matějček, Z. et al. (2006). *Sociální aspekty dyslexie*. Praha: Karolinum.
- Maughan, B., Pickles, A., Hagell, A., Rutter, M., Yule, W. (1996). Reading Problems and Antisocial Behaviour: Developmental Trends in Comorbidity. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 37(4), 405–418.
- Ministry of Justice London (2012). *Statistical Bulletin on the public disorder of 6th to 9th August 2011*. [Vyhledáno 25. 12. 2012 na: <https://www.gov.uk/government/publications/statistical-bulletin-on-the-public-disorder-of-6th-9th-august-2011--2>]
- Moody, K. et al. (2000). Prevalence of dyslexia among Texas prison inmates. *Texas medicine*, 96(6), 69–75.
- MŠMT. (2013). Virtuální oddíly statistických výkazu MŠMT. [Vyhledáno 7. 4. 2013 na <http://stistko.uiv.cz/v0/0C.asp?pokres=&pzriz=&ptyp=&psprur=&ag=7&TT=X>]
- Müller, M. et al. (2011). *Dyslexie, Dyskalkulie: Chancengleichheit in Berufsbildung, Mittelschule und Hochschule*. Bern: hep-Verlag.
- Pavlovský, P. et al. (2012). *Soudní psychiatrie a psychologie*, 4., aktualizované vydání. Praha: Grada.
- Philipp, M. (2011). *Lesesozialisation in Kindheit und Jugend: Lesemotivation, Leseverhalten und Lesekompetenz in Familie, Schule und Peer-Beziehungen*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Pokorná, V. (2001). *Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování*. Praha: Portál.
- Reid, G. (2009). *Dyslexia: a practitioner's handbook*. Malden, Mass: Wiley-Blackwell.
- Ryan, M. (2004). *Social and Emotional Problems Related to Dyslexia*. [Vyhledáno 29. 4. 2014 na <http://www.readingrockets.org/article/19296/>]
- Samuelsson, S., Gustavsson, A., Herkner, B., Lundberg, I. (2000). Is the frequency of dyslexic problems among prison inmates higher than in a normal population? *Reading and Writing*, 13(3–4), 297–312.
- Samuelsson, S., Herkner, B., Lundberg, I. (2003). Reading and Writing Difficulties Among Prison Inmates: A Matter of Experiential Factors Rather Than Dyslexic Problems. *Scientific Studies of Reading*, 7(1), 53–73.
- Svensson, I. (2011). Reading and writing disabilities among inmates in correctional settings. A Swedish perspective. *Learning and Individual Differences*, 21(1), 19–29.
- Selikowitz, M. (2000). *Dyslexie a jiné poruchy učení*. Praha: Grada.
- Schulte-Körne, G. et al. (2007). Interrelationship and Familiarity of Dyslexia Related Quantitative Measures. *Annals of Human Genetics*, 71(2), 160–175.
- Talbot, J., Riley, C. (2007). No One Knows: offenders with learning difficulties and learning disabilities. *British Journal of Learning Disabilities*, 35(3), 154–161.
- Wallis, L. (1998). Majority of London prisoners are dyslexic. *Times Educational Supplement*, 4297(9), 1–6.
- Wolf, L., Schreiber, H., Wasserstein, J. (2008). *Adult learning disorders: Contemporary issues*. New York: Psychology Press.
- Zelinková, O. (2003). *Poruchy u čtení: Dyslexie, dysgrafie, dysortografie, dyskalkulie, dyspraxie, ADHD*. Praha: Portál.
- Zelinková, O., Čedík, M. (2013). *Mám dyslexii: Průvodce pro dospívající a dospělě se specifickými poruchami učení*. Praha: Portál.

THE INCIDENCE OF DYSLEXIA AMONG PRISON INMATES IN THE CZECH REPUBLIC

K. KEJŘOVÁ, L. KREJČOVÁ

ABSTRACT

The paper surveys a number of prison inmates with dyslexia. Various foreign studies have proven a link between dyslexia and criminality. They show a higher incidence of dyslexia among prisoners. A similar research was conducted between 2012 and 2013 in Horní Slavkov prison. A sample involved 113 respondents aged 22–65. Data were collected via Raven Standard Progressive Matrices, personal history questionnaires, interviews, and a complex assessment battery on specific learning difficulties. The results in the Czech prison also demonstrated a significantly higher rate of individuals with dyslexia among the imprisoned than in standard population. The sample included 34% of individuals with dyslexia.

Keywords: dyslexia; prison inmates; forensic psychology; Czech prison

LEGASTHENIE UNTER MENSCHEN IM STRAFVOLLZUG IN DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK

K. KEJŘOVÁ, L. KREJČOVÁ

ABSTRAKT

Die Studie befasst sich mit der Inzidenz von Legasthenie bei Menschen im Gefängnis. Viele ausländische Studien zeigen auf eine bestimmte Verbindung zwischen Legasthenie und Kriminalität, die Ergebnisse bestätigen eine höhere Inzidenz von Legasthenie bei Verurteilten. Eine ähnliche Studie wurde in dem tschechischen Gefängnis Horní Slavkov in den Jahren 2012–2013 realisiert. Die Stichprobe bestand aus 113 Befragten im Alter 22 bis 65 Jahre. Die Daten wurden mit Hilfe einer diagnostischen Batterie erhoben. Die Batterie bestand aus Ravens Progressiven Matrizen, Anamnesefragebogen, Interview, Tests zur Erhebung von spezifischen Lernstörungen bei Erwachsenen und dem Test der schnellen Bezeichnung. Die Ergebnisse dieser Forschung in der Tschechischen Republik haben deutlich gezeigt, dass bei Verurteilten eine mehrfach höhere Inzidenz von Legasthenie besteht, als in der allgemeinen Bevölkerung, dh. 34 % der Personen mit Legasthenie im Strafvollzug.

Schlüsselwörter: Legasthenie; Strafvollzug; forensische Psychologie; Tschechisches Gefängnis

Mgr. Kateřina Kejřová vystudovala na Katedře psychologie FF UK, v současné době je na této katedře interní doktorandkou (obor Klinická psychologie) a zabývá se penitenciární psychologií a studiem dospělých osob s dyslexií. Je zaměstnána na Generálním ředitelství vězeňské služby ČR jako psycholog. Email: kackejr@gmail.com

PhDr. Lenka Krejčová, Ph.D., vystudovala na Katedře psychologie FF UK a posléze absolvovala postgraduální studium psychologie tamtéž. Vyučuje na Katedře psychologie FF UK. Je členkou výboru České společnosti „Dyslexie“. Pracuje v DYS-centru Praha, o. s., kde se věnuje diagnostice dětí, dospívajících i dospělých (i v anglickém jazyce), dynamické diagnostice, konzultační, poradenské, reedukační práci s klienty.

Tato práce byla podpořena vnitřním grantem FFUK číslo VG075.